

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРИНЦИПЪТ КРАЕЗНАНИЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИИ

Даниела Борисова Христова

Основно училище „Александър Георгиев – Коджакафалията“, Бургас

APPLICATION OF THE LOCAL HISTORY APPROACH IN HISTORY EDUCATION

Daniela Borisova Hristova

Primary school Aleksander Georgiev – Kodzhakafaliyata

Abstract: The study examines the application of the local studies principle in the history education in the lower secondary stage of the students. In this way a deeper study of the characteristic objects, culture, lifestyle and mentality of the Bulgarians in a given settlement or region is carried out. Pedagogical practice shows that when studying national history, students can not build such strong ideas about the past and the present. That is why the education and educational tasks are subordinate to those set in the curriculum of the historical training. The studied regional history raises the interest in the common grounds and provides opportunities for a better understanding of historical and social phenomena. That is why the local studies principle is not only characteristic of Bulgarian-specific historical education. In the presented methodological variants, it is traced how by studying local (regional) history pupils better perceive, rationalize and analyze the studied historical periods from the curriculum of History and Civilisations (grades 5-7).

Keywords: Local history principle, history, region, historical periods, methodological variants

Принципите на обучение имат стратегическа роля при структурирането на процеса на историческо образование. Думата „принцип“, отбелязва П. Петров [1], има латински произход (*principium*) и се определя като „основа“, „основание“, „начало“, „изходно положение“, „ръководна идея“, „основно изискване“ по отношение на дейността и поведението на човека. Класическите постановки на проблема за същността на принципите в обучението и тяхното оптимално реализиране се разглеждат от различни наши дидактици.

Според Пл. Радев принципът се интерпретира понастоящем като:

- „първо начало;
- ръководна идея;
- основание за нещо;
- обща основна максима;
- общоприето правило;
- утвърждение, което се отнася до известна предсказуемост в природата;
- съгласувано хипотетично заключение което е обосновано на обширен материал, но и открито за поправки и изменения...
- Принципите на обучение-продължава авторът, са принципи на определена специализирана и интерпретирана практика. Така те могат да се дефинират като система от ръководни основания, общоприети, съгласувани и открити към изменения заключения (утвърждения)...“ [2].

Принципите в науката се дефинират като основни положения (начала), а в живота, във всекидневната дейност на човека се възприемат като обещания, начин на постъпване, които определят мирогледното отношение на хората, отразяват неговия личен опит.

Съобразно характерните си особености в методиката на обучението по история се разглеждат дидактически и методически (частнодидактически) принципи. Дидактическите принципи на обучение се разглеждат задълбочено и разширено в съвременната дидактика, като проблематиката им се отнася до техния произход и извеждането на тяхната система, функция и дидактическа характеристика.

М. Андреев формулира дидактическите принципи за такива ръководни положения, които се отнасят за процеса на обучението и се разпространяват върху всички учебни предмети. Те са „основни, изконни положения за функционална технологична организация на обучението, те не са опори за теорията и прак-

тиката, а са част от тази теория и йерархически изпълняват базисни функции.“ [3]

К. Димчев отбелязва, че: „принципът е модел, конструкт, който се проявява под формата на методически правила – нормативни изисквания, прилагани в съответните условия на взаимодействия между учителя (или заместващото го учебно средство) и учениците.“ [4]

В педагогическата литература съществуват различни класификации на дидактическите принципи. Дидактиката като наука е разработила принципите, които намират приложение в процеса на обучение и приемаме безрезервно като: принцип за научност; принцип за нагледност; принцип за съзнателност; принцип за активност; принцип за достъпност; принцип за системност и последователност; принцип за трайно овладяване на знания, умения и навици; принцип за индивидуален подход [5].

Ефективността на процеса на обучение по история предполага познаването на дидактическите принципи, също така тяхното прилагане, спазване, планиране, конструиране и реализация в акта на обучение. Това обаче не означава, че методиката инертно ги усвоява и почти автоматично се принасят в строежа на учебния процес. Тяхното действие е ограничено, защото не се отчита спецификата на учебния предмет, целевата им употреба не е предметно-научна и се подчертават само отделните аспекти от учебното съдържание.

Историческото образование се изгражда от определена система от принципи на обучение. В процеса на обучението по история действат както изброените дидактически, така и методически и специфични методически принципи, характерни за конкретната обучителна дейност. Те имат специализирано предметно-научно функциониране в учебно-възпитателния процес. Тъй като същността на дидактическите принципи е ясно изразена и обяснена в издадената специализирана педагогическа литература, ще се опитаме да обособим характеристиките на някои методически и специфични методически принципи, валидни в процеса на обучението по история.

Най-често прилаганите методически принципи в обучението по история са: принципът за историзма, който се определя като ръководно положение в учебно-възпитателния процес и се явява като фундамент за задълбочаване знанията и съществуващата неразривна връзка на отделните исторически събития и явления, между миналото и настоящето; принципът на хронологизма е свързан с изясняване на основната хронология за миналото на хората във времето и пространството свързани с определени дати и години; принципът за пространствена локализация налага историческите събития и факти да бъдат локализиращи не само във времето, но и в пространството. Влиянието на териториалните обстоятелства върху развитието на отделните нации и взаимоотношенията между тях.

Сериозен етап в развитието на методиката на историческото образование е формулирането на специфични методически принципи, които се отнасят до конкретното оформяне (дизайн) на обучението. Спазването и съобразяването с тях в учебно-възпитателния процес по история е условие за осъществяване и разширяване на целите на обучение. Те се свързват с формите, методите, методическите похвати, източниците на информация, начините (технологията) на преподаване и учене. Центърът се съсредоточава върху избраното учебно съдържание и как то трябва да се предаде на учащите. Методическото правило, залегнало в конструкта на принципите, се отнася до неговото действие. Казано по друг начин, принципите характеризират стратегията в действията на учителя за учебно-възпитателно взаимодействие с учениците и намират израз в насоките за избор на методите и методическите похвати за конкретните условия на работа при представяне на учебното съдържание.

С особена значимост за съвременното историческо образование в българското училище е краеведският принцип. В методиката този принцип се обозначава още като краепознавателен, но от научна и езикова гледна точка най-правилно е да се назовава принцип на краезнание (краеведски принцип). Краеведският принцип е характерен освен за обучението по история и за други учебни предмети като география, български език и литература, биология, изобразително изкуство, музика в прогимназиален етап на образование. За обучението по история принцип краезнание има особено значение и е тясно свързан с методиката на обучение по история.

Преди да бъде дефиниран този специфичен методически принцип е необходимо да изясним понятието родина/роден край. Според М. Василева, това понятие се възприема като пространство, към което всеки човек изпитва особено тясно емоционална обвързаност. Тя се създава от многобройните сфери на опита като ценностна система, религия, традиция, семейство, приятелски кръг, работа. Следователно понятието родина/роден край се съдържат два компонента – същински/същностен, и сетивен. Докато същинският компонент представя индивидуалността на родината/роден край чисто когнитивно, то сетивният компонент обхваща духовно-емоционалното измерение на родината [6].

Д. Кънчев отбелязва, че под принцип краезнание се разбира осъществяването на асоциативни връзки между изучавания програмен материал и обектите и явленията в родния край, с цел да се повиши качеството на учебно-възпитателния процес. Той е немислим без натрупването на факти, сведения за родния край, тяхната обработка, систематизация и изпозването в учебните занятия на краеведски материали. Успешното прилагане зависи в голяма степен от краеведската подготовка на учителя. За да прилага успешно краеведския принцип при обучението, той самият трябва да е добър краевед [7].

Според З. Дечев, под принцип краезнание в обучението се разбира осъществяването на интегративна насоченост на структурираното и изучавано учебно съдържание на основата на познанието за родния край. Самостоятелното разглеждане на принципа в системата на краеведското обучение означава осъществяване на по-задълбочено изучаване на характерните обекти, явления, църковно-религиозен живот, култура, бит и душевност на българите в определено селище в даден регион, ареал. По този начин се обхваща в цялост, т.е. установява се цялостна картина за миналото и действителността на духовното, културно и материално наследство в родния край. От друга страна, принципът има съществено значение и във възпитателно отношение, защото доброто познаване на българското наследство подпомага за формиране на положително отношение и обективна реалност за региона, любов към родния край, края в който живеем, и Родината [8].

Принципът краезнание е съвместим и пряко свързан с приложението на другия специфичен методически принцип, прилаган в обучението по история 5. – 7. клас, т. нар. народностен принцип. Според същия автор народностният принцип е генетически свързан с краеведския. Процесът на обучение по краезнание изисква образователното съдържание да бъде обвързано с усвояване на традиционната национална духовна култура и народопсихология. Изучаваната тематика се съотнася към българите като народ и тяхната религиозно-историческа специфичност на взаимодействие в живота, бита и душевността на отделния човек като творец, като създател и носител на народната памет и националната култура. Народностният или национален принцип налага образованието да се изгражда в съответствие с духа, нуждите и културата на нацията [9].

П. Петров пише, че народностният принцип предполага по-всестранно да се изучава родното място, родната стана и култура и върху тази основа подрастващите да се запознават с постиженията на световната култура, да се развива у тях по-широко чувство на хуманност, стремеж към международно разбирателство и сътрудничество.“ [10].

Приложението на принципа краезнание във взаимосвързаност с принципа народност подпомага учениците да получат реални знания за историята на родния край и своята народност. По този начин формализмът в обучението и възпитанието им се преодолява. Изучаването на народностно-исторически особености на родния край може да се използва и като модел за изучаването им в държавен мащаб.

Според Д. Кънчев принципът се реализира най-целесъобразно за целите на обучение и възпитание чрез използването на следните методи и методически похвати:

- непосредствено наблюдение на обектите и явленията от учениците в тяхната естествена среда;
- привеждане на примери от родния край при устното изложение на учителя;
- беседа с учениците на основата на техните краеведски знания;
- устни родоведски разкази;
- писмени доклади на учениците с краеведско съдържание;
- работа с регионална (историческа) литература, исторически източници, архивни документи, с местен периодичен печат;
- посещения на производствени местни предприятия, научни обществени учреждения, музеи, архив, библиотека;
- събрани теренни материали от учениците;
- учебна екскурзия в родния край. [11]

В училищното историческо краезнание естествената практическа реализация намира израз чрез формите в извънкласната дейност – клуб „Млад краевед“, школа „Краезнание“ и др.

Принципът краезнание в историческото образование в 5. – 7. клас се откроява чрез приложението на краеведските материали в обучението по история като това може да стане частично или изучаваната тема да се разработи изцяло на краепознавателна основа.

Съдържанието на общообразователната подготовка по история и цивилизации в V клас обхваща епохите Праистория и Античност. В този клас учениците се запознават с появата и постиженията на първите човешки цивилизации с акцент върху развитието на Средиземноморския свят. Важно място в курса на

обучение заема и историята на днешните български земи през разглежданите епохи като част от Средиземноморския свят. Така се формира отношение към античното културно наследство и неговата роля в историческото битие на Европа и разбиране за органичната връзка между минало и настояще. В процеса на обучение се поставя началото на формиране на умения за овладяване и прилагане на специфични техники на историческото познание.¹

Принципът краезнание намира своето място във всички изучавани теми в V клас. (Предложените примери за приложението на принципа краезнание са свързани с Бургаския регион).

При изучаване на темата „Великата гръцка колонизация“ за един учебен час краеведски материали може да се използват частично. Ако учителят е заложил два учебни часа за работа, тогава изучаваното учебно съдържание може да се разработи изцяло на краепознавателна основа. За начало може да се проведе практически урок в Археологически музей, гр. Бургас, където учениците да проучат експонатите от дадения период. След това в учебния час те ще представят проучените обекти и ще анализират информацията. Така през опита и преживяното децата по-лесно и достъпно ще разберат причините, развитието и последиците от Великата гръцка колонизация. Тъй като Бургаския регион е тясно свързан с тази тематика, добре е да се организира учебна екскурзия за посещение на музеите в гр. Созопол, гр. Китен, гр. Ахтопол.

При изучаване на историята на тракийските племена обикновено се обръща по-голямо внимание, на тези, които са живеели в района на дн. гр. Казанлък или т. нар. Долина на тракийските царе. При изучаването им може да се организира учебна екскурзия до светилището Бегликташ, гр. Приморско, защото то е свързано с тракийските племена, живеели по дн. Южно Черноморие.

Едни от най-интересните теми в V клас се отнасят за времето, когато Балканският полуостров е бил римска провинция. В много български градове продължават да се намират останки от това време. За района на гр. Бургас е много подходящ за проучване римския град Деултум, като може да се организира ученическа екскурзия при изучаването на Римска Тракия. При темата „Римски легион“ ученици могат да подготвят писмени доклади за историята на града.

Съдържанието на общообразователната подготовка по история и цивилизации в VI клас обхваща епохата на Средновековието, която в рамките на европейската история е периодът V – XV век, а в националната ни история – от най-старата история на славяни и българи до края на XVII век. Териториалният обхват включва както географските параметри на Европа, така и други части на света, с които европейският свят влиза в определени контакти. В тематично отношение се акцентира върху динамиката на онези политически, стопански, социални и културни процеси, които са в основата на формиране на облика на европейската цивилизация. Същевременно се открояват процеси в българското общество и държава, които разкриват българските приноси в Европейското средновековие и допринасят за утвърждаване на българската идентичност като част от европейската идентичност. В процеса на обучение се затвърждават вече усвоените и се развиват нови умения за овладяване и прилагане на специфични техники на историческото познание.² При изучаването на българските владетели, управлявали през втората половина на IX в., учителят може да разшири и обогати знанията на учениците, разказвайки за крепостта Маркели и пограничния вал „Еркесия“, които са свързани с походите на византийския император Константин V Копроним (741-775 г.). Разглеждайки управлението на цар Иван Александър (1331-1371 г.), не може да не се обърне внимание на една от последните големи битки между Византия и България – битката при Русокастро. Интересно ще е за учениците да разгледат и съпоставят карти на местността в миналото и днес и да анализират бойните действия. Представяйки историята на кръстоносните походи, Четвъртия кръстоносен поход и създаването на Латинската империя, преподавателят може да използва частно краеведски материали, свързани с Акве Калиде, които са разрушени от латинския император Анри I Фландърски (1205-1216 г.). Интересен факт, който може да представи преподавателят, е падането на черноморските градове под османска власт. Това не става през 1396 г., както се случва с Видинското царство, а през 1453 г., няколко месеца преди превземането на Константинопол, столицата на Византия.

Съдържанието на общообразователната подготовка по история и цивилизации в VII клас на прогимназиалния етап е свързано с националната ни история и обхваща периода от началото на Възраждането (XVIII в.) до началото на XXI в. В този клас учениците се запознават с осъществяването на модернизационните процеси в българското общество, със сложния и противоречив път на изграждане на съвременните ценности на българите. Така се утвърждава съзнанието за гражданска и национална идентичност и разбирането за активната роля и гражданската отговорност на личността.³

В VII клас едни от най-благоприятните теми за приложението на принципа краезнание в обучението

по история и цивилизации са „Новобългарска просвета“ и „Движение за независима църква“, за да може да се проследи паралелно борбата за българско училище и църква както на местно, така и на национално ниво.

При изучаване на устройството на Княжество България и Източна Румелия може отново да се използват частично краеведски материали, за да се обясни кои земи влизат в територията на Източна Румелия, какво е положението на българите в тези градове и т.н.

При разглеждането на темата „Българите извън пределите на свободната държава“, няма как да не се използват краеведски материали. В гр. Бургас се заселват много бежанци след Илинденско-Преображенското въстание (1903 г.) и Балканските войни (1912-1913 г.). Учениците могат да проучат документи, свързани с тези събития и да представят доклади; бургаските деца могат да разпитат и своите роднини, защото в повечето случаи се оказва, че в рода имат бежанци от Македония и Тракия. Не на последно място ще отбележим, че при тази тема учителите трябва да разкажат и за дейността на Александър Георгиев-Коджакафалията.

Прилагайки принципа краезнание към темата „България в периода между двете световни войни“, не може да не се обърне внимание на историята на остров „Св. Анастасия“, известен още като българския „Алкатраз“. Може да се организира учебна екскурзия до острова, да се проучи информация, която след това да се представи или в час да се гледа филма на Рангел Вълчанов „На малкия остров“.

Прилагането на принципа на краезнанието в историческото образование в прогимназиален етап на учениците осъществява устойчива връзка между локалната (регионална) и националната ни история.

Педагогическата практика показва, че при изучаване на националната история учениците не могат да изградят толкова силни представи за миналото и настоящето на родния край. Затова образователните и възпитателни задачи в краеведската работа са подчинени на задачите, заложили в учебната програма на историческото обучение. Изучаваната регионална история повишава интереса към общата и предполага възможности за по-добро осмисляне на исторически и социални явления. Следователно краеведският принцип е не само характерен, но и специфичен за българското историческо образование.

References:

1. Petrov P. „Didaktika“, Izd. „Veda Slovena –ZhG“, Sofia, 2001g., s. 217
2. Radev Pl. „Obshta uchilishtna didaktika“, UI „Sv. Paisiy Hilendarski“, Plovdiv, 2005g., s. 343 – 344
3. Radev Pl. „Obshta uchilishtna didaktika“, UI „Sv. Paisiy Hilendarski“, Plovdiv, 2005g., s. 116 – 117
4. Dimchev, K. „Obuchenieto po balgarski ezik kato sistema“, IK „Siela“, Sofia, 1998g., s. 159 – 160
5. Petrov P. „Didaktika“, Izd. „Veda Slovena –ZhG“, Sofia, 2001g., s. 217
6. Vasileva, M. Metodika na obuchenieto po geografija – edno po-shiroko razbirane za metodite na obuchenie. UI „Sv. Kliment Ohridski“. Sofia. 2018., s. 31
7. Kanchev, D. Nauchno-metodicheski osnovi na obuchenieto po geografija v balgarskoto uchilishte. Izd. „Tilia“. Sofia. 1996., s. 112 – 113
8. Dechev, st. ik. Z. Uchebna programa po Kraeznanie „Moyat roden grad Burgas“ za izvanuchilishtna deynost v preduchilishtna i osnovna obrazovatelna stepen. Izd. „Dimant“. Burgas. 2012., s. 103 – 104
9. Dechev, st. ik. Z. Uchebna programa po Kraeznanie „Moyat roden grad Burgas“ za izvanuchilishtna deynost v preduchilishtna i osnovna obrazovatelna stepen. Izd. „Dimant“. Burgas. 2012., s. 104
10. Petrov, P. „Didaktika“, Izd. „Veda Slovena –ZhG“, Sofia, , 2001g., s. 223
11. Kanchev, D. Nauchno-metodicheski osnovi na obuchenieto po geografija v balgarskoto uchilishte. Izd. „Tilia“. Sofia. 1996., s. 95

(Endnotes)

1. <https://www.mon.bg/bg/2000>. Учебна програма по история и цивилизации за V клас в сила от учебната 2016/2017 година
2. <https://www.mon.bg/bg/1998>. Учебна програма по история и цивилизации за VI клас в сила от учебната 2017/2018 година
3. <https://www.mon.bg/bg/1690>. Учебна програма по история и цивилизации за VII клас в сила от учебната 2018/2019 година